

ІСТОРІЯ В ІМЕНАХ

О. Гуржій

СТОРИНКИ З ЛІТОПИСУ РОДИНИ ГУРЖІЇВ – КОРНІЄНКІВ: ЛАВРСЬКИЙ ПЕРІОД

Фактично не висвітленими в історіографії, принаймні маловідомими у біографії вченого-історика І.О. Гуржія (1915-1971 рр.), до останнього лишалися умови його проживання на території Державного історико-культурного заповідника Києво-Печерська Лавра (1948-1956 рр.). А саме у той період він практично сформувався як учений-дослідник і лектор-пропагандист, захистив кандидатську та докторську дисертації, здобув звання професора, посів посади завідувачів відділу історії феодалізму Інституту історії АН УРСР і водночас (за сумісництвом) відділу методики історії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. Тоді ж Іван Олександрович одружився на Марії Іванівні Корнієнко (1948 р.) і у нього народилося двоє синів – Олег (1949 р.) та Олександр (1955 р.).

Поза увагою істориків, які вивчали минуле Києво-Печерської Лаври, лишилося також керівництво заповідником І.О. Корнієнком* (1948-1951 рр.) у кінцевий період сталінської диктатури і більшовицького терору. Про це, зокрема, може свідчити складений сучасними співробітниками Заповідника список його директорів. Відомості про керівництво ним Корнієнком майже повністю відсутні через брак відповідних документів, які не збереглися в архівах Києво-Печерської Лаври (повідомив про це головний зберігач фондів Г.В. Пелюшко, 2008 р.).

Джерельну ж базу нашої розвідки, яка значною мірою проливає світло на великі проблеми функціонування Державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська Лавра», становлять матеріали, переважно оригінали документів, з особового («домашнього») архіву І.О. Корнієнка, котрі для нашого використання люб'язно надала його донька – Любов Іванівна (вересень 2008 р.).

Отже, про що в них йдеться стосовно життя-буття родини Гуржіїв-Корнієнків, а також фінансові, житлові, майнові, господарські проблеми

* Народився 15 листопада 1906 р. у с. Богущова Слобідка на Черкащині (з 1920 року – с. Чапаєвка Золотоніського району), українець. 1936 р. закінчив Український комуністичний інститут журналістики у м. Харкові. 1941 р. вступив, а наступного року завершив повний курс Військово-Політичної ордену Леніна Академії Червоної Армії ім. В.І. Леніна за спеціальністю сухопутного факультету (без державного іспиту) в м. Белебей Башкирської АРСР. 1953 р. екстерном закінчив аспірантуру Інституту історії України АН УРСР. Змивив багато місць роботи, обіймав відповідальні посади. Автор десятків сценаріїв, книжок і статей з науково-популярних тем. Член Спілки журналістів України. Помер у Києві 1998 р. Похований на Байковому цвинтарі поряд з І.О. Гуржієм.

Заповідника кінця 40-х – початку 50-х років минулого століття.

Слід зазначити, що під час тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками Києва значною мірою були пограбовані цінності Заповідника*, знищено Успенський собор, пошкоджено понад 30 пам'яток і будівель.

Після звільнення столиці України – Києва від німецько-фашистських окупантів Рада Народних Комісарів УРСР 30 травня 1944 р. прийняла постанову №577 «Про відновлення діяльності Державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська Лавра»**, в якій зокрема йшлося про те, щоб:

1. Дозволити Народному Комісаріату Освіти УРСР відновити функціонування Заповідника разом з Музеєм історії Лаври.

2. Покласти на їх співробітників завдання: охороняти та вивчати найдавніші пам'ятки культури, проводити археологічні дослідження на території Лаври «на загальному фоні історії України і Росії». Осередком науково-популяризаційної роботи мав стати Музей історії Лаври.

3. Закріпити за Заповідником усю територію Верхньої та Нижньої Лаври з усіма будівлями, а також церкву Спаса на Берестові та Києво-Видубицький монастир.

4. Зобов'язати Виконком Київської міської Ради депутатів трудящих *заборонити вселення на територію установ, організацій та сторонніх мешканців (!)* (курсив – О.Г.).

5. Відповідно до постанови Раднаркому Союзу РСР від 22 травня 1943 р. за №571 «Про посадові оклади музеїв», Державний історико-культурний Заповідник «Києво-Печерська Лавра» *віднести до музеїв першої категорії республіканського значення* (курсив – О.Г.).

6. Наркомату Фінансів УРСР передбачити за бюджетом 1944 р. необхідні асигнування на утримання Заповідника з Музеєм історії Лаври, проведення реставраційних робіт і початок відновлення дренажної системи на його території.

Підписали постанову голова Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущов і заступник керуючого справами І. Джигомон.

З цього часу фактично й розпочалася активна реставрація тутешніх історичних і культурних пам'яток.

У середині 40-х років ними опікувався директор Заповідника, онук Т.Г. Шевченка (по сестрі) Дмитро Федорович Красицький. Проте вже у березні 1948 р. керівника було усунено з посади***, а замість нього призначено І.О. Корнієнка.

Тоді ж Комісія у складі голови Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ УРСР Дем'яненка Є.І., секретаря парторганізації Мусяиченка Ф.А.,

* Києво-Печерську Лавру оголошено історико-культурним заповідником згідно з постановою уряду України від 29 вересня 1926 р.

** Тут і далі в тогочасних документах спостерігається значний різнобій у написанні назв Заповідника та різних установ. Нами використані найчастіше вживані з них.

*** Однак він залишився науковим співробітником у Заповіднику.

голови місцевого комітету Шевченка М.В., головного бухгалтера Головченка Ф.Д., зав.фондами Ковпакової А.К. склала «Акт приєма и сдачи дел Государственного Историко-Культурного Заповедника «Киево-Печерская Лавра», в якому зазначено, що на підставі наказу Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ від 9.IV.1948 р. за № 206, «вновь назначенный» директор тов. Корнієнко І.О. прийняв, а колишній – тов.Красицький Д.Ф. «сдал по состоянию на 15-е марта нижеследующее» (див.додаток №1):

1. Стан Заповідника («загальні питання», «кадри», «бухгалтерія», «кошти», «фонди» тощо); 2. Облік та інвентаризація фондів; 3.Історичні та матеріальні цінності.

Що передусім привертає увагу в «Акті», так це те, що штатних одиниць на той час значиться 57 осіб, з них – 16 наукових співробітників; «основна база», знищена німецько-фашистськими окупантами («сальдо») у грошовому еквіваленті досягла 106 145 тис. крб.; у касі наявні гроші – 514 крб., а на рахунку в Держбанку – 96 144 крб. і в Комунабанку – 100 тис. крб. На 15 березня на території Заповідника налічувалося 6 організацій-орендарів, яким було передано в користування «под восстановление» 24 корпуси. Проте жодна з них не виконала зобов'язань по договору, наслідком чого «со стороны арендаторов явились факты *варварского* (курсив – О.Г.) отношения к памятникам». Зокрема, «арендатор 14-ти корпусов Выдубицкого монастыря – Центральный Ботанический сад АН УССР на протяжении с 1945 года ни одного из пунктов договора восстановительно-строительных работ не выполнил и, напротив, варварской эксплуатацией подвергает систематическому разрушению комплекс архитектурных памятников XI-XIX ст., имеющий всесоюзное значение» [1, 1-5].

Не кращим чином поведилися й інші орендарі – «Трест Радгоспів», «Облкоопторг», «Проммукомол», «Овочебаза», «Райхарчторг» та «Арсенал».

Через це І.О.Корнієнко 1 вересня 1948 р., після кількомісячного вивчення справ, видав наказ № 139 «О ходе строительства в Заповеднике», згідно з яким на відновлення корпусів мало бути виділено орендарями близько 1 млн. крб. Ці кошти вимагалося освоїти вже до 25 жовтня того ж року. Хід будівництва зобов'язали систематично контролювати спеціально створену комісію із співробітників відділу охорони пам'яток на чолі з його завідувачем Д.Ф. Красицьким [2, 1-2].

Реально ж за станом на 1 грудня 1948 р. по лімітному капітальному будівництву було освоєно 278, 7 тис. крб. Зокрема, на Успенський собор (?) пішло 41 тис., а невикористаними лишилося 71, 3 тис. крб. Через несвоєчасне отримання фондових матеріалів процес затягувався. Наприклад, відповідно до розпорядження Ради міністрів УРСР мали поставити 120 куб. м пиломатеріалів, а у визначені терміни завезли тільки 16 куб. м.

Негаразди у виробництві, на думку директора, можна було легко усунути за наявності у штаті працівників Заповідника інженера-архітектора та постійного технічного нагляду за будівництвом [3, 1-3].

На кінець 1948 р. профільна перевірка виявила багато недоліків у відбудовних роботах, а тому І.О.Корнієнко змушений був пояснювати їх

причини вищим керівним органам. Зокрема, голові Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ УРСР тов. П.М. Овчаренку він писав: «...Это явилось следствием отсутствия квалифицированного инженерно-технического персонала в Заповеднике, который бы осуществлял технический контроль за ходом строительных работ, качеством их, правильным составлением технической документации (смет, калькуляций, актов приемки выполненных работ, их соответствие со сметами, расценками, который бы своевременно реагировал бы на возникшие непредвиденные работы и правильно их оформлял). Этой работой занимались лица, выполняя эту работу, как разовые поручения, не имея на это специального образования, о чем известно Комитету. Кроме того, дирекция Заповедника от 14 августа с/г просила Комитет оказать помощь в технадзоре за строительством в Заповеднике на 4 дня в месяц для принятия производственных строительных работ».

І далі директор конкретно зауважив, що «следует отметить халатность со стороны прораба тов. Тихомирова, который, имея около 70 лет и в силу большой загрузки работы, допускал ошибки в учете выполняемых работ... Тов. Красицкий за недостаточный контроль над строительством, которому было поручено контролировать строительство в Заповеднике, сейчас устранен от контроля над строительными работами. Дирекцией *найден инженер-практик – член партии* (курсив – О.Г.) тов. Семенец, который будет осуществлять технадзор за строительством» [4, 1, 5].

Про найвищий рівень представників керівництва, до якого зверталася чи намагалася це зробити дирекція Заповідника, видно хоча б з назв документів, які зберігалися свого часу у відділі Капітального будівництва у справах культпросвіт працівників:

- 1). «Докладная записка на имя тов. Хрущева (без номера) от 24 августа 1949 г. на 5 (пяти) листах о восстановлении Гос. Историко-Культурного Заповедника «КП Лавра»;
- 2). «Докладная записка (проект) на имя т. Сталина (без номера) от 24 августа 1949 г. на 2 (двух) листах»;
- 3). «Постановление (проект) Совета министров СССР «О восстановлении и охранении историко-культурных памятников Гос. Историко-Культурного Заповедника «КП Лавра» на 2 (двух) листах»;
- 4) «План размещения культурно-просветительных учреждений УССР и институтов Академии Наук УССР в Заповеднике «КП Лавра» на 2(двух) листах».

Названі документи 10 жовтня 1949 р. отримав назад для зберігання у фондах Заповідника його співробітник Н. Голович, що і зафіксовано у «Розписці» останнього [5, 1].

Отже, з усіх наведених вище фактів, цілком очевидним є відсутність фахівців у справі післявоєнного відновлення споруд на території Заповідника. Разом з тим, його дирекція вживала чимало зусиль у сфері планового будівництва, для налагодження виробничого процесу, пошуків спеціалістів відповідного профілю «на стороні» і за допомогою вищого керівництва.

Окрім цього, було ще одне болюче питання. А саме: протягом 1948-1949 рр. велося активне і наполегливе листування дирекції з Міськрадою та іншими державними організаціями Києва щодо кріпосних валів. Так, 19 квітня 1948 р. на ім'я голови Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ направлена скарга на те, що з дозволу Печерської райради місцеві жителі розкопують вали. Порухувалося питання про призначення спеціальної комісії для обстеження їх стану й у разі потреби підготовки клопотання до Ради міністрів щодо відповідного рішення про охорону фортифікацій.

26 квітня за тією ж адресою надійшла ще одна скарга, в якій уже йшлося «о варварском разрушении исторических крепостных валов с разрешения Печерского Райисполкома и архитектурно-планировочного Управления Киевского Горисполкома», котрі роздавали на них земельні ділянки в користування приватним особам під городи та забудови.

Проведення експертизи і складений відповідного змісту «Акт» від 24 квітня того ж року в черговий раз засвідчив, що земляні укріплення Печерської фортеці інтенсивно руйнуються, зорюються під городи за угодою з керівництвом міста [6, 1].

Через це керівництво Заповідника підготувало кілька проектів щодо означеної проблеми. Зокрема: 1) «Отношение» від Міськвиконкому на ім'я директора про необхідність оформити право на володіння територією валів, відсутність чого нібито і стала причиною всіх непорозумінь; 2) «Постановление Совета министров УССР о восстановлении Заповедника и запрещении разрушения Петровских валов»; 3) «Отношение» від імені зам. голови Київміськради (з копією зав.сельвідділом) з викладом умов, за яких можна буде прийняти під охорону «Петровську фортецю» та створити спеціальну комісію для вивчення питання тощо.

Особисто директор видав «Наказ №35» ще від 10 квітня «О приведении в санитарное состояние Заповедника», де пунктом 4-м заборонив скопувати городи на території валів [6, 1 зв.]. Три листи було відправлено в Раду міністрів т. Коротченку та два – голові Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ з проханням дозволу на «планове постачання будматеріалів» для відновлювальних робіт.

Проте зробленого явно було недостатньо для розв'язання проблеми, а тому 29 березня 1949 р. у Райземвідділ дирекція Заповідника направила лист з проханням *терміново* вжити заходів, щоб нарешті припинити руйнацію валів і розірвати всі угоди з орендарями. Одночасно активізувалися спроби розгорнути відбудовний процес (усього відправлено 4 листи протягом лютого-червня 1949 р.) [6, 2-2 зв.].

Водночас з ремонтними роботами І.О. Корнієнко спробував посилити наукову діяльність своїх підлеглих співробітників. З цією метою до співпраці були запрошені фахівці з різних проблем Інституту історії України АН УРСР. Так, для читання лекцій відвідувачам і будівельникам Лаври у штат Заповідника за сумісництвом були зараховані І.О. Гуржій («Про помилки при висвітленні історії України», «*Про становище в біологічній науці*» (курсив –

О.Г.), М.М. Коваленко («Про життя та революційну діяльність тов. Сталіна», «Про радянський патріотизм», «Доповідь тов. Молотова про 31-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції»), Г.М. Шевчук («Про країни нової демократії») та ін. Окрім того, проводилися спеціальні семінари на антирелігійну тематику: «Марксизм-ленізм про релігію» (Шевчук, Селивачов), «Антирелігійна пропаганда в екскурсійній роботі Заповідника» (Красицький), «Ватикан на службі міжнародного імперіалізму» (Гуржій), «Відповіді на питання екскурсантів» (Коваленко) тощо. Цикли лекцій про охорону пам'яток «у світлі постанови Ради міністрів СРСР» від 14 жовтня 1948 р. запровадив кандидат архітектурних наук Ю.С. Асєєв, а з історії Радянського Союзу – кандидат історичних наук К.Г. Гуслистий. Водночас доповідувачі проводили «научну пропаганду естественной и искусственной мумификации, раскрывая суть Лаврских пещер» [7, 4].

Стосовно масово-екскурсійної та експозиційної роботи директор зазначив, що 1948 р. Заповідник відвідало, за приблизними даними, близько 125 тис. осіб. Разом з тим він наголосив: «Изучая проводимые экскурсии в Заповеднике бывшими научными работниками т.т. Черногубовой, Рыслик, Дмитренко и теперешними работниками т.т. Поповой, Ивановой, Михайловой, Ковпаковой, Носковой, Шевченко, как прослушиванием, записью и обсуждением стенограмм, были вскрыты существенные ошибки в лекциях для экскурсантов по объяснению исторических памятников. Многие товарищи объяснили исторические памятники не целеустремленно: констатация фактов и дат без анализа, отсутствие антирелигиозной пропаганды». А далі він так пояснив дії керівництва: «Дирекция, опираясь на партийную организацию, сейчас коренным образом перестроила экскурсионную работу, еще раз был поставлен вопрос о изучении решения ЦК КП(б)У об ошибках в «Кратком курсе истории Украины»*, было проведено 8 совещаний по обсуждениям экскурсий, ошибки были подвергнуты критике» [7, 5]. 1948 р. було проведено 15 виробничих засідань.

Звіт відділу фондів за 1949 р. зафіксував, що співробітники протягом усього часу керувалися наказами Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ при Раді міністрів УРСР і розпорядженням від 17 січня того ж року «Про роботу Заповідника». Завідувача відділу А.І. Ковпакову 9 квітня усунули з посади, а замість неї призначили М.В.Шевченко. З 1 січня до 1 березня тут працювала «Комісія одноразової інвентаризації експонатів з дорогоцінних металів і каміння», створена за наказом І.О. Корнієнка. До її складу ввійшли: заступник директора з наукової частини М.М. Коваленко (голова), зав.масового відділу Н.С. Безпалько, науковці В.Є. Спицький, М.В. Шевченко та спеціаліст-ювелір від Торгової палати Б.М. Горфункель. Тоді комісія заінвентаризувала

* 29 серпня 1947 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про політичні помилки й незадовільну роботу Інституту історії України АН УРСР», де співробітникам академічної установи закидалися «серйозні помилки й грубі спотворення», «залишки буржуазно-націоналістичних поглядів» і водночас ставилося «бойове завдання» - підготувати марксистсько-ленінський «Короткий курс історії України».

та опробувала 8604 експонати (правда, книги їх запису були оформлені неналежним чином, а тому їх довелося згодом переробляти). З 20 травня до 15 липня у фондах Заповідника працювала науковець Кошеватська, яка взяла на первинний облік книги, що надійшли з Публічної бібліотеки УРСР протягом 1949 р.

Інвентаризацію нумізматичних колекцій здійснив зав. відділу історії Смирнов. Зокрема, він зробив їм класифікацію за видами металів, походженням із країн, по століттях (усього 51 колекція, 10 842 експонати). Справи 4-х фондів архіву Заповідника описали наукові співробітники Т.М. Муравльова та М.М. Попова.

На 1 січня 1949 р. у фондах значилася така кількість експонатів: металеві – 16 625, тканини – 5303, живопис – 1889, портрети – 533, гравюри – 1951, кліше – 5292, книги – 147, скульптури – 156, археологічні – 103, фото – 8596, а також 300 архівних справ. Лише за один цей рік у фонди Заповідника поступило 5450 негативів. Разом з тим «убуло» за 1949 р.: 102 кг срібла у фонд держави, 103 нумізматичних експонати до Історичного музею, а підготовлено до передачі ще 9901 (які не були прийняті «по причинам, независящим от Заповедника»).

На 1 січня 1950 р. на балансі вже знаходилося експонатів: металеві – те ж саме число, тканини – 5217, живопис – 1888, портрети – 537, гравюри – 1984, кліше – 5495, книги – 422, археологічні – 103, скульптури – 187, фото – 7096 заінвентаризованих і 1500 – ні, а також 5450 негативів і 300 архівних справ [8, 1-5а].

Тоді ж було прийняте рішення: не менше одного разу на місяць відряджати наукових співробітників до музеїв Москви, Ленінграда, Харкова та інших міст для набуття відповідних досвіду, обміну інформацією тощо. Значний інтерес становить «Справка о расходах командировочных за 1949 год». «По спецсредствам» (курсив – О.Г.) усього для цього на рік було асигновано 1 тис. крб., а витрачено 699 крб. 51 коп. Трьох співробітників відправили у різні відрядження в Броварський і Таращанський райони Київської області, а також до Харкова (загалом на 36 діб) – «по сбору материалов по экспозиции». На бюджетні кошти (5 тис. крб., витрачено 4881 крб. і 20 коп.) значаться відрядженими до: м. Харкова Р.Я. Селивачов «за трупом Лизогуба»* (6 діб, 350 крб.); м. Ленінграда Д.Ф. Красицький – «за материалами по экспозиции» (10 діб, 583 крб.); Дубечанського району Н.С. Безпалько – «по культ-просветительской работе» (16 діб, 404 крб.); м. Херсона Д.Ф. Красицький – «для обследования исторического музея» (6 діб, 361 крб.); Ржищевського району М.М. Коваленко – «для проведения культпросветработы» (5 діб, 133 крб.); Тетіївського району В.С. Кисельов – те ж саме, що і попередній (11 діб, 282 крб.); Сумської області С.С. Симонов «по обследованию музеев» (19 діб, 923 крб.); Тернопільської області М.М. Коваленко (двічі) «по проведению культпросветработы» (46 діб,

* Колишній представник козацько-старшинського роду, дворянин.

1845 крб.). Документ підписав бухгалтер Безвершенко 6 березня 1950 р.[8, 1-2].

Отже, ми бачимо: науково-практична діяльність співробітників зосереджувалася не лише у межах їх організації, а й поширювалася на багато областей України та за її територію. Відрядження мали загалом систематичний і довготривалий характер, що давало можливість проводити більш поглиблене вивчення матеріалів у різних музеях СРСР і охоплювати лекційною пропагандою широкі верстви населення.

Разом з тим, незважаючи на плідну та різноманітну роботу дирекції та рядових співробітників Заповідника, у колективі не обходилося без «затяжних» непорозумінь, а то й відвертих конфліктів, безпідставних кляуз і звинувачень. Так, ревізійній комісії, що перевіряла діяльність науковців за 1948 р., повідомили, що «товариші» Гуржій* і Шевчук «ничего не делали». На що І.О. Корнієнко змушений був відповідати у письмовій формі – «Дополнении к объяснению по материалам комиссии». Безпосередньо він зазначив: закиди на адресу обох науковців не відповідають дійсності. Названі «молодые советские ученые-историки, – наголошено в документі, – ...оказали большую практическую помощь научным работникам Заповедника в *перестройке работы* (курсив – О.Г.), кроме того каждый из них проделал большую самостоятельную работу. *За 3,5 месяца (!)* (курсив – О.Г.) работы в Заповеднике тов. Гуржий составил тематический план выставки «Историческая справка по Заповеднику», получившей положительную рецензию в Институте истории Украинской Академии Наук УССР, подготовил экспозиционный план этой выставки и принял участие в составлении экспозиционного графика. Тов. Гуржий написал рецензию на реферат н/сотрудника т. Вакуленко на тему «Киево-Печерский монастырь и древнерусское летописание» и на методичку по Заповеднику т. Ковпаковой». Окрім того, І.О. Гуржій за час роботи прочитав п'ять лекцій, які «стали проводиться впервые» [9, 1].

Свою чергою, Г.М. Шевчук «проделал большую работу по организации выставки «История Киево-Печерской Лавры». Им был доработан экспозиционный план в соответствии с замечаниями Комитета по делам Культурно-Просветительных Учреждений УССР и *осуществлено руководство бригадой художников по изготовлению экспонатов...*(курсив – О.Г.). Тов. Шевчук принимал участие во всех семинарах, производственных совещаниях и партийных собраниях. 2. IX. – 48 г. на научно-методическом совете был заслушан доклад т. Шевчука об экспозиционном плане выставки «Историческая справка по Заповеднику» [9, 1].

* На той час Іван Олександрович разом з молодою дружиною, старшою дочкою І.О.Корнієнка – Марією, проживав у маленькій кімнаті на території Заповідника. Відповідно він, а також його приятель – колега Г.М.Шевчук, користувалися певною прихильністю у директора (Див.:Гуржій О.І. Порини. – Черкаси,2008). А «критику» деякою мірою можна пояснити чварами навколо житлових проблем серед співробітників, конкуренцією тощо.

Деяку додаткову інформацію до написаного вище додає власно підготовлена «Справка» Г.М. Шевчука про його виконану роботу в Заповіднику з квітня до жовтня 1948 р. Конкретно в ній йдеться про прочитання ним 2-х лекцій: «7 років від дня віроломного нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз» і «Реакційна суть релігії та завдання антирелігійної пропаганди в сучасних умовах»; написання 2-х рецензій на стенограму т. Попової та «пояснення екскурсії» т. Ковпакової. У процесі роботи бригади по підготовці експозиційного плану він особисто склав підрозділи з теми «Історія Великої Жовтневої соціалістичної революції», для чого опрацював спеціальну літературу в Центральній науковій бібліотеці та книгозбірні Інституту історії України АН УРСР, а також фонди деяких архівів [10, 1].

Отже, за наведеними вище фактами та уривками з джерел переконливо можна стверджувати, що обидва названі «товариші» доклали чимало зусиль для поліпшення екскурсійної роботи в Заповіднику. Також простежується тісний зв'язок останнього з Інститутом історії України.

Кого конкретно дирекція запрошувала читати лекції «зі сторони», а також про окремі аспекти та характер «критики» деяких «своїх» співробітників свідчать додатки № 3, № 4 і № 5.

Як бачимо, скрізь мали «панувати» марксистсько-ленінські підходи.

Заходи, які проводилися науковою частиною протягом 1948-1949 рр., названі в додатку № 4.

Про побутові умови життя окремих науковців та адміністративно-технічних працівників на території Заповідника дають певне уявлення такі факти. Так, ще не будучи заміжньою за І.О. Гуржієм, М.І. Корнієнко, щоб хоч якось «прописатися», у вересні 1948 р. написала на ім'я голови Комітету СКОУ УРСР П.М. Овчаренка заяву, в якій йшлося про таке: «Я работаю бухгалтером ФЗУ* , которое находится на территории Нижней Лавры. В настоящее время я не имею где жить. Прошу Вас разрешить из сарая у корпуса №51 отстроить комнату за свой счет». На що отримала резолюцію – «Не заперечую» - від заступника голови Комітету Швайка. Розміри ж сараю становили 12 кв. м. [11, 1].

У результаті цього була фактично збудована нова квартира з «голландською грубою». Всі роботи і матеріал обійшлися М.І. Корнієнко в 2597 крб. [12, 1].

І.О. Гуржій спочатку мешкав в однокімнатній квартирі в 14 кв. м без кухні з вагітною дружиною (цитадель № 11, корпус 51-а). Тому АН УРСР 23 квітня 1949 р. звернулася з листом-клопотанням (за підписами академіка-секретаря П.М. Семененка та керуючого справами Сільвестрова) до Ради міністрів і голови Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ П.М. Овчаренка з проханням обміняти означену квартиру на іншу – в 18 кв. м з кухнею, в якій проживала на той час громадянка Галушкіна (Цитадельна

* Фабрично-заводського управління.

№ 11, корпус 64)*. Причому остання дала згоду на такий обмін, враховуючи ситуацію родини Гуржіїв [13, 1].

Лише 19 травня на ім'я директора Заповідника із секретаріату Комітету відправили запит щодо житла І.О. Гуржія: «Дати Ваші пропозиції» [14, 1]. На що І.О. Корнієнко, очевидно після довготривалих обговорень даного питання, 3 вересня відповів так: мовляв, квартира в корпусі 64 вже передана працівникові управління клубів Комітету СКОУ УРСР тов. Кисельову, а І.О. Гуржій згоден відремонтувати за власний кошт (близько 3 тис. крб.) квартиру в корпусі 53 площею 18 кв. м, щоб потім у ній жити. На таку пропозицію заст. голови Комітету Р.І. Швайко дав згоду вже 8 вересня 1949 р. [15, 1].

Правда, у цій справі є ще кілька нюансів. У процесі її вирішення, Держсанінспекція Печерського району не заперечувала «против переоборудования комнаты площадью 16 кв.м на 3-м этаже корпуса 53... при условии расширения площади уже существующей 21 квартиры» [16, 1]. Така згода була отримана день у день з резолюцією Р.І.Швайка. Окрім того, і ця квартира була заселена тов. Сливкіною, але вона погодилася на обмін [17, 1].

Отже, запропонована квартира мала не 18 кв. м, а 16 і потребувала не «простого ремонту», а перепланування! Мало того, чомусь ще вимагалось «для когось» розширити сусідню квартиру.

Як би там не було, а вже 12 вересня І.О. Гуржій сплатив 700 крб. у бухгалтерію на купівлю дошок для ремонту свого майбутнього помешкання [18, 1]. Окрім того, у вересні він оплатив працю 4-х столярів, тесляра, 2-х пічників, підсобника, 2-х каменярів та інженера, які здійснювали ремонт – усього 1405 крб. 35 коп. [19, 1]. А наступного місяця ще 300 крб. мулярам.

Слід вважати, що Івану Олександровичу з квартирою ще пощастило, адже деякі інші співробітники Заповідника проживали в гірших умовах. Так, квартира К.І. Мартинюка в 14 кв. м не мала природного освітлення, бо її вікна виходили в коридор, у кімнаті були шалеві стіни, отже постійно холодно. Вхід до неї проходив через житлове темне приміщення (1950 р.). А квартира З.Д. Кейсера площею 8 кв. м потребувала капітального ремонту, бо вікна прогнили, дах протікав, дерев'яна підлога в дірках і знаходилася «на підпольном пространстве до 1 м», а тому її «продувало». Голландська груба прогоріла та чаділа. Ремонту потребували і двері (1950 р.) [20, 1-2].

Багато уваги і пильного нагляду з боку дирекції постійно вимагали житлові та господарські приміщення, передані численним орендаторам на території Заповідника.

Уся робота його співробітників 1950 р. продовжувалася відповідно до постанов ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, рішень про поліпшення музейної практики, а саме Ради міністрів СРСР від 14 жовтня 1948 р. «Про охорону пам'яток культури» та від 23 листопада 1950 р., ЦК КП(б)У від 4 серпня 1950 р. і Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ при Раді міністрів УРСР від 17 січня 1949 р. тощо.

* Йдеться про так званий район «Нижньої Лаври».

В основі трудової діяльності колективу 1950 р. був річний план, затверджений науково-методичною радою Заповідника та Управлінням музеїв. Додатково виконувалися поточні завдання «вищестоящих» організацій. Так, було здійснено «паспортизацію» – облік, науковий і технічний опис – усіх 51 історичної пам'ятки, що знаходилися на території Заповідника, створено 12 фотоальбомів найбільш значущих споруд. У контексті охорони пам'яток дирекція попередила 11 із 20 орендаторів про недопустимість «неправильного» їх використання. При цьому особливу увагу приділили порушенням з боку Печерського Райхарчторгу, на якого оформили та передали справу Республіканському Прокуророві* з вимогою покарання та виселення з приміщення та території Заповідника.

З 1 до 15 грудня того ж року групою інженерів-геодезистів і будівельників під керівництвом проф. В.Г. Леонтовича було здійснено професійну зйомку та обстеження площі центральної частини Заповідника навколо Великої дзвіниці та Успенського собору (2,8 га). На цій території були виявлені та позначені всі місця осідання ґрунту, які створили реальну небезпеку для пам'яток, що знаходилися поблизу і всередині Великої дзвіниці. З метою упередження подальшого осідання ґрунту та деформації окремих споруд було вирішено організувати стік поверхневих вод, зливовідводів, асфальтування території, ремонт водопостачальної системи, підземної галереї дренажів і криниць.

Тоді ж було визначено, що за попередніми даними на *реставрацію пам'яток* «музейного значення» необхідно 8,5 млн крб., використання культурно-освітніх установ – 12,82 млн крб., відновлення всіх інших будівель – 7,45 млн крб.

Проте Держплан УРСР на 1950 р. коштів ніяких не виділив, а на 1951 р. навіть не запланував. Тому відновлювально-ремонтні роботи на території Заповідника здійснювалися головним чином за рахунок «спеціальних надходжень» (від орендної оплати напівпідвальних та інших приміщень) [21, 4-5].

Разом з тим, дирекція вважала: відновлення пам'яток архітектури є найважливішим завданням, а тому неодноразово порушувала різні питання перед керівництвом. Однак, окрім затверджених 325,3 тис. крб. із «власних коштів» і 45 тис. крб. з держбюджету, інших грошей «не отпускалось». Профільні заходи, наголосив І.О. Корнієнко, «производятся подрядным способом через трест отделочных работ Министерства жилищно-гражданского строительства УССР. По плану в начале 1950 года было намечено за счет утвержденных сумм по смете – 325 тыс. рублей – восстановить Благовещенскую церковь, закончив ремонтные работы в корпусе № 5, отремонтировать купол Ковнировской колокольни – памятник архитектуры XVIII века..., окончить восстановление корпуса № 10 за счет спецсредств для общежития культпросветработников и корпуса № 3...». А далі зробив такий висновок: «Несмотря на то, что средства на ремонт почти

* Так значиться в документації дирекції.

полностью освоены, ремонтные работы в 1950 году велись неудовлетворительно. Подрядной организацией систематически нарушался график строительных работ и в связи с этим строительные работы затянулись до декабря месяца». Спостерігалася і низька якість ремонту [21, 7-8].

На 1 січня 1951 р. на території Заповідника в 22 га, а разом з «Петровським валом» – 100 га, офіційно налічувалося 86 різних будівель і корпусів. З них 51 – історико-архітектурна пам'ятка. Протягом 1947–1950 рр. відновлено 13 корпусів. 3 8 церков, 4 дзвіниць і 4 башт відремонтовано 2 церкви, 2 дзвіниці та 2 башти, з 1,5 тис. погонних метрів кріпосних і підпірних стін у попередній стан повернуто 420. А головне те, що «Заповідник прийняв заходи к выселению с территории... всех организаций и складов, которые не соответствуют требованиям инструкции об охране памятников. Часть организаций уже удалось выселить, а на некоторые передано дело на решение в Государственный Арбитраж».

Особливо неприпустимо на той час поводитися на території Заповідника трест «Будмонумент» Управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, Управління будівництва дороги «Київ-Кагановичи», Міськпрозрада, які експлуатували приміщення з порушенням «Порядку про відновлення та використання приміщень». А трест «Будмонумент» заселив мешканцями територію Верхньої Лаври. На позив Заповідника про виселення Держарбітраж по суті питання не вирішував[21, 9-10].

Вагому увагу дирекція приділяла безпосередньо залишкам «одного из самых замечательных памятников Заповедника» – Успенському соборові, висадженого у повітря 3 листопада 1941 р. НКВДістами і його вцілілому Іоанно-Богословському приділу. Цю частину пам'ятника, частково пошкоджену, намагалися вберегти від подальшої руйнації: зробили контрфорси, тимчасовий дах, «заплатки» в зруйнованих стінах і стяжку (залівку) тріщин. Окрім того, був запланований пошук під купами сміття цінних меморіальних експонатів Успенського собору з метою використання в майбутньому музеї з історії пам'яток.

Стосовно церкви Спаса на Берестові передбачалося не пізніше 1951 р. завершення ремонтних робіт. У 1949 р. купол її дзвіниці було реставровано, покрито міддю. Прийняли рішення пізніше його позолотити [Там само, 12].

1950 р. здійснено капітальний ремонт колишньої Благовіщенської церкви для експозиції виставок і лекційного залу на 300–400 осіб.

Проводилися й інші невідкладні будівельні роботи. Особисто І.О. Корнієнко вважав: «Главной и первоочередной задачей в сохранении памятников является полное восстановление дренажной подземной водосточной системы, предохранение крепосных стен от дальнейшего разрушения и производство работ по консервации на 9 исторических памятниках. Ремонт памятников необходим в самое кратчайшее время» [21, 18].

Зокрема, оригінальна споруда «громадської архітектури» - Ковніровський корпус, збудований у 60-ті роки XVIII ст. талановитим кріпосним майстром

С. Ковніром, має велику історичну цінність. Частково був зруйнований у роки війни: залишилися в основному зовнішні стіни та частина внутрішніх перегородок. Південний фасад настільки деформувався, що стала необхідною перекладка всієї стіни. Кладка стін і карнизів другого поверху розмокала, з них обвалювалася цегла. Через дію атмосферних опадів в одній із секцій корпусу впало кам'яне склепіння, інші також загрожували обвалом. Тому в 1946–1947 рр. питання збереження пам'ятки ретельно вивчала група київських архітекторів, яка склала проект реставрації корпусу протягом наступних років.

Трапезна та Трапезна церков (1888–1895 рр.) – архітектурні пам'ятники (проектував Ніколаєв; розписували художники Іжакевич, Попов, Лаков; у внутрішніх роботах брав участь акад. Щусєв) у роки Другої світової війни втратили дахи, покриття центрального купола зазнало пошкодження, а стіни потрескалися, живопис частково осипався. 1948 р. вдалося відремонтувати дах на Трапезній за рахунок орендних коштів.

Водночас дирекція вважала, що з житлового фонду монастиря, який належав ченцям, слід було вилучити один корпус (№ 42) з шести для «культурно-просветительных нужд». А останнім залишити п'ять корпусів загальною площею 1291 кв. м – чого «вполне достаточно»!

Під керівництвом І.О. Корнієнка співробітниками Заповідника здійснювалася й значна наукова робота. Так, живопису в церкві Спаса на Берестові – усипальниці фундатора Москви Юрія Долгорукого присвятив свою розвідку с.н.с., к.філолог.н. Слободянюк (35 стор. машинопису). Автор спробував показати роль розпису та окремих композицій пам'ятника в історії образотворчого мистецтва України XVII-XVIII ст. С.н.с., к.і.н. Муравльова на підставі архівних джерел відобразила суть і перебіг селянських повстань у вотчинах Києво-Печерської Лаври в XVIII ст. (15 стор. машинопису). Процес зростання монастирських земельних угідь у XIV-XV ст. простежив с.н.с. Крикотун (30 стор. машинопису). У рукописі н.с. Попової обсягом у 50 стор. йшлося про друкарню КПЛ «на службі самодержавства» у XIX ст., як одного із значних центрів «релігійної пропаганди в царській Росії». Красицький підготував три студії щодо кріпосних споруд Нових печер на території Печерська та муміфікації. Дві останні спрямовані на спростування релігійного міфу про святість мощей (загальним обсягом понад 10 авт.арк.). Сам же директор на 90 стор. тексту виклав значущість історико-архітектурних пам'яток Заповідника-музею КПЛ для «підвищення політичного та культурного рівня народних мас у 1926-1950 рр.». «Методику наукового опису експонатів» розробив зав. відділу обліку та зберігання фондів Шевченко (30 стор. машинопису).

Нами названа лише частина творчого доробку співробітників. Окрім того, «для кращого обслуговування запитів відвідувачів», були підготовлені «Путівник по Державному Заповіднику» та альбом фотоілюстрацій «Архітектурні пам'ятки».

Проводилась і відповідна партійна робота. Конкретно 1950 р. «партийная организация Заповедника, выполняющая постановление ЦК КП(б)У об улучшении

работы музеев и решение ЦК КП(б)У от 4 августа 1950 года о состоянии памятников Заповедника, большое внимание уделяла научно-исследовательской, культурно-просветительной работе и вопросам охраны памятников. Из 16 партийных собраний и 27 заседаний бюро партийной организации было заслушано на собраниях 6 вопросов, из них о научной работе – 3, культурно-просветительной работе – 2 и об охране памятников – 1; на заседании бюро – 8 вопросов. На партийном собрании был обсужден отчет о ходе выполнения годового плана научно-исследовательской работы Заповедника, состоянии культурно-просветительной работы, выполнении постановления Совета Министров СССР об охране памятников культуры, обсуждали передовую «Правды» о роли парторганизаций в научно-исследовательских учреждениях и ряд других общих вопросов, а также заслушивались на бюро научные работники об их работе в порядке обмена опытом, об авангардной роли коммунистов-научных работников. Это практиковал и местный комитет парторганизации Заповедника».

Внаслідок усього цього, на думку дирекції, «повысилась ответственность товарищей за выполнение заданий и улучшилось качество научно-исследовательской и экскурсионно-массовой работы» [22, 31].

Цікаво, що науково-методичний комітет на той час складався з 15 осіб, з них – 11 співробітників Заповідника, а 4 «товарища» – з інститутів Академії Наук і Академії Архітектури УРСР. Саме серед останніх: к.і.н. Богусевич – співробітник Інституту археології, к.і.н. Гуслистий і Гуржій – співробітники Інституту історії, архітектор, доц. Ігнаткін – співробітник Інституту історії та теорії архітектури. До комітету входили 8 членів ВКП(б) і 7 безпартійних (серед останніх і І.О. Гуржій). Виробничих нарад науковою частиною було проведено 43. На них обговорювались експозиційні плани музею, виставки та стенди, робота відділів та окремих співробітників, реферати, путівник, лекції екскурсиводів тощо. Усього 72 питання.

Як правило, наради в основному проходили з «широко развернутой резкой критикой недостатков». Також зазначалося, що «не все члены научно-методологического совета, из неработающих в Заповеднике, принимают активное участие» і зовсім усунулися від співпраці представники київських музеїв і Комітету охорони пам'яток [22, 35].

Важливо зазначити і таке. Бібліотека Заповідника-музею «КПЛ» відновила своє функціонування 1945 р. До 1941 р. в ній налічувалося 30 тис. книг, які фактично були втрачені у роки війни. 1950 р. у наявності значилося вже 3 тис. книг, брошур і журналів (з них тільки протягом означеного року надійшло 1400 штук) [22, 32]. Головним чином то були твори класиків марксизму-ленінізму, література з історії народів СРСР, мистецтва та довідкова (різного роду енциклопедії, словники тощо). Того ж року бібліотека виписала 10 найменувань газет і 20 журналів («Правда», «Радянська Україна», «Культура и жизнь», «Литературная газета», «Большевик», «Большевик Украины», «Вопросы истории и архитектуры», «Архитектура и строительство», «Наука и жизнь», «Культпросветработа» та ін.).

1950 р. було проведено повну переінвентаризацію книжкового фонду та складено каталоги бібліотеки. Разом з тим, великим негараздом у роботі останньої вважалися дуже незначні суми коштів, що виділялися для її комплектування новими надходженнями – усього 2 тис. крб. [22, 33].

Основними завданнями у подальшій своїй роботі дирекція вважала: 1) збереження та наукове вивчення пам'яток; 2) проведення археологічних досліджень на території Заповідника; 3) реставрацію пам'яток культури; 4) збір і професійну обробку матеріалів з минулого «КПЛ»; 5) популяризацію історії засобом публікацій різноманітних праць; 6) активізацію культурно-освітньої виховної роботи серед трудящих; 7) ширше використання орендної плати на відновлення зруйнованих архітектурних пам'яток.

Водночас гостро критикувалося Управління музеїв і охорони пам'яток Комітету, яке не надавало належної допомоги в справах будівництва музею та екскурсійно-масової роботи. Так, дирекція протягом 1948–1950 рр. неодноразово порушувала питання перед вищим керівництвом про необхідність збільшення кількості охоронців матеріальних цінностей, котрі знаходилися на території Заповідника, особливо в його фондах (зокрема золото, срібло). Найвних на той час чотирьох сторожів однозначно не вистачало. Пропонувалося пост міліції, який охороняв виставку «Партизани України», після її закриття перевести у Заповідник [22, 36–37].

Фактично на 1951 р. були зібрані або виготовлені всі необхідні матеріали для «повнокровного» функціонування музею, підібране технічне обладнання та виділене приміщення в корпусі № 5 для експозиції. Остаточний план роботи направили на рецензування в Комітет у справах Культурно-Освітніх Установ УРСР, відділення історії релігії та атеїзму Інституту історії АН СРСР і Інститут історії АН УРСР. Її голою ідеологічна мета полягала в тому, щоб «на конкретном историческом и вещественном материале разоблачить бы ореол славы и святости, созданный церковниками о Лавре в течение столетий...».

За планом 1950 р. співробітники Заповідника-музею мали «обслужити» 120 тис. екскурсантів і отримати «входной платы» 60 тис. крб. Однак перші взяли на себе підвищені зобов'язання і вже до роковин Жовтневої революції прийняли 130 тис. осіб і отримати від них 70 тис. крб. Мало того, і ці завдання були перевиконані! На 31 грудня 1950 р. «обслужено» 138 395 екскурсантів, а «входной платы» отримано 76 937 крб. 50 коп.! Таким чином, річний план щодо екскурсій було виконано на 115,3 %, а надходження коштів – на 128 %. Порівняно з 1949 р. відвідування збільшилося на 27 654 особи, а отримання коштів – на 17 668 крб. 50 коп.

Заповідник-музей працював з 9 до 18 години взимку та з 9 до 20 години улітку, без вихідних днів. Улітку кількість екскурсантів у групах становила 150–180 осіб, що вважалося неприпустимим у музейній практиці, бо неабияк знижувало якість обслуговування, викликало «законне» невдоволення співробітників «на маршруті». Планувалося організувати окремі групи для екскурсій «до норми» – 25–30 осіб. Не вистачало екскурсоводів, які мали щорічні навантаження 390 годин (половину норми класного керівника

середньої школи). Проте реально вони були більшими у кілька разів (враховуючи і наукову роботу).

Для відвідувачів у місцях, де читалися «вступні лекції», поставили лавки, відкрили кіоски з продажу газет, журналів і фото, розмістили лотки з продуктами та напоями. У відбудованому корпусі № 3 організували читальню, спеціальні кімнати для зборів екскурсантів у негожі дні. По місту, в найбільш багатолюдних місцях, поставили 4 рекламні щити з поліпшеною інформацією щодо Заповідника-музею. На 1951 р. запланували тематичні виставки «Походження людини на землі» та «Походження релігії», щоб привернути більше уваги громадян.

Відділ культосвіти підготував до видання масовим тиражем серію фотолистівок із зображенням архітектурних пам'яток. Однак опублікувати їх не дозволили: у Києві листівки мали право продавати лише «Укрфото» та «Облфото». У плани ж останніх означений проект не входив.

При Заповіднику дирекція мала намір побудувати клуб або кінозал, щоб полегшити проведення культурно-масової роботи, особливо влітку, а також для поліпшення боротьби проти релігійної, «антирадянської» пропаганди серед відвідувачів Ближніх і Дальніх печер, яку активно проводили ченці чоловічого монастиря. «Они не ограничиваются только богослужением в церквях, – недоволено зазначало керівництво, – а проводят так называемые беседы об исцелении людей, лечении «бесноватых», мумификации и историю пещер истолковывают в библейском духе, торгуют всякими «исцелительными» реликвиями, вплоть до воды и «мощей»... Монахи и кликуши («приезжие» – до 200 осіб. – О.Г.) в религиозные праздничные дни проводят групповые беседы..., взяли курс на женщин, молодежь и детей». А що найбільше непокоїло дирекцію, так це те, що *«церкви монастырей посещает много молодежи и детей как киевских, так и приезжих из союзных республик, а большинство из западных областей Украины»* [22, 38-39] (курсив – О.Г.). Також констатувалося, що ченці мають багато юнаків і дітей у послушниках, які добре навчені молитвам, а тому беруть участь у співах під час богослужіння в церквах. Улітку в храмові релігійні свята на територію монастиря приходило до 2 тис. осіб. А, наприклад, у «Вербну неділю» – до 900 осіб, з них 40 % діти шкільного віку від першого до п'ятого класу. Діти, котрі приходили з батьками чи бабусями, хрестилися біля входу до церкви, а також під час богослужіння. Навіть ті з них, хто з'являвся без супроводу дорослих. Особливо непокоїла велика кількість дівчаток і те, що діти цілували руки ченців. «По поведению детей-мальчиков, обслуживающих монахов, – йдеться далі у звіті за 1950 р., – можно сделать вывод, что последние получили инструктаж у монахов. Послушники в разговор не вступают, уединяются от посетителей и старательно обслуживают монахов, исполняя роль связных, подносчиков свечей и пищи...» [22, 40].

У тому ж році за порушення трудової дисципліни з роботи звільнено одну людину, а її справу передано до слідчих органів (тов. Колесника), а тов. Шевченку та Крикотуну оголошено догану [22, 64]. «Поставлено на вид» тов. Слободянику та Микол'єній.

На 1 січня 1951 р. по Заповіднику план надходження коштів було перевиконано на 16,9% [22, 71].

Великі плани І.О.Корнієнко накреслив на 1951–1955 рр., але їх тією чи іншою мірою пробував втілити у життя вже інший директор Заповідника. І.О. Корнієнко без особливого «галасу», «за власним бажанням», перевели на іншу роботу.

1. *Акт приема и сдачи дел Государственного Историко-Культурного Заповедника «Киево-Печерская Лавра». 15 марта 1948 г. Киев // Особовий архів І.О.Гуржія. «Матеріали Києво-Печерської Лаври». - Папка № 1. - Арк. 1-5.*
2. *Приказ №139 по «Государственному Историко-Культурному Заповеднику «Киево-Печерская Лавра» от 1 сентября 1948 г.: «О ходе строительства в Заповеднике» // Там само. - Папка № 3. - Арк.1-2.*
3. *Справка о состоянии строительства в Государственном Историко-Культурном Заповеднике «Киево-Печерская Лавра» по состоянию на 1 декабря 1948 г. // Там само. Папка № 2. - Арк. 1,2,3.*
4. *Объяснительная записка по акту проверки строительства Государственного Историко-Культурного Заповедника «Киево-Печерская Лавра» // Там само. - Арк. 1,5.*
5. *Расписка // Там само. - Папка № 3. - Арк. 1.*
6. *Переписка Заповедника с Горсоветом и другими различными учреждениями по поводу крепостных валов за 1948-1949 гг // Там само. - Арк. 1.*
7. *Отчет о работе Заповедника в 1948 г. // Там само. - Арк. 1-5.*
8. *Отчет о работе отдела фондов Государственного Историко-Культурного Заповедника «К.- П. Лавра» за 1949 г. // Там само. - Арк. 1-5.*
9. *Дополнение к объяснению по материалам Комиссии // Там само. - Арк. 1.*
10. *Справка Г.М.Шевчука // Там само. - Арк.1.*
11. *Заявление М.И.Корниенко 1948 г. // Там само. - Папка № 3. - Арк.1.*
12. *Смета техническая на восстановление кв. т.Корниенко М.И. из сарая при корпусе №51 // Там само. - Арк.1.*
13. *Лист-клопотання АН УРСР № К/1136 від 23 квітня 1949 р. // Там само. - Арк.1.*
14. *Лист-запит Комітету в справах Культурно-Освітніх Установ УРСР №323 від 19 травня 1949 року // Там само. - Арк.1.*
15. *Лист І.О.Корнієнко та резолюція на ньому Р.І.Швайка від 3-8 вересня 1949 р. // Там само. - Арк.1.*
16. *Лист Держсанінспекції Печерського району №428 від 8 вересня 1949 р. // Там само. - Арк. 1.*
17. *Зам.председателя Комитета ДКПУ УССР тов.Курс И.Я. // Там само. - Арк.1.*
18. *Расписка бухгалтера Теслюка в получении денег.12/IX-1949 г. // Там само. - Арк.1.*
19. *Ведомость на выплату зарплаты рабочим по ремонту квартиры в корпусе №53 жильца Гуржия за сентябрь м-ц 1949 г. // Там само. - Арк.1.*
20. *Справка Коменданта Гос. Историко-Культурного Заповедника «Киево-Печерская Лавра» // Там само. - Арк.1-2.*
21. *О состоянии историко-архитектурных памятников Заповедника // Там само. - Папка №3. - Арк.1-18.*
22. *Годовой отчет Киевского Государственного Заповедника-музея «Киево-Печерская Лавра» за 1950 год. И.А.Корниенко – директор, 29 декабря 1950 года // Там само. - Папка №3. - Арк.1-71.*